

ŠĶELTLAPU KAZENES *RUBUS LACINIATUS* NATURALIZĒŠANĀS IKŠĶILĒ

Māris Laiviņš

Latvijas Valsts mežzinātnes institūts „Silava”,
Rīgas iela 111, Salaspils, LV-2169,
e-pasts: m.laivins@inbox.lv

Ikšķiles novadā mežā priežu lānā (1,5 km no Ikšķiles) ir konstatēta vitālas šķeltlapu kazenes *Rubus laciniatus* Wild. augšanas vieta. Vietējie iedzīvotāji šo pēc izskata savdabīgo kazeni novērojuši augam šajā vietā jau kopš 2009. gada. Pašlaik šķeltlapu kazene šajā vietā ir pilnībā naturalizējusies un ir vienīgā līdz šim zināmā šķeltlapu kazenes spontānā augšanas vieta Latvijā.

Par kazeni ar īpatnēju lapu formu Ikšķiles novada mežā vairākkārt tika ziņojis ģeogrāfs Aivars Bigačs. Pagājušajā gadā viņš bija ievācis herbārija eksemplāru (pašlaik tas glabājas Latvijas Nacionālajā botāniskajā dārzā), un tobrīd vēl nenoteikto augu identificēja Dagnija Šmite kā šķeltlapu kazeni *Rubus laciniatus* Wild.

Rubus laciniatus ir mūžzaļš puskrūms hemikriptofīts, kas sasniedz līdz 80 cm augstumu, bet labos augšanas apstākļos pat 3 m augstumu. Iespējams, suga ir izveidojusies mutāciju ceļā, izcelšanās vieta un laiks nav zināms. Par šķeltlapu kazenes pamatareālu uzskata Eiropas un Mazāzijas reģionus, kopš 17. gs. šo sugu audzē kultūrā, pašlaik vēl joprojām notiek sugas strauja evolūcija (Lange et al., 1978; Holub, 1995; Mauriņš & Zvirgzds, 2010; Лозина-Лозинская, 1954).

Auga latviskais nosaukumu – šķeltlapu kazene, kas lietots arī šajā rakstā, pirmo reizi minējuši V. Lange u.c. (Lange u.c., 1978).

Šķeltlapu kazeni audzē kā krāšņumaugu, bet tai ir arī garšīgas ogas. Vienlaikus šis augs Ziemeļamerikā pazīstams arī kā sējumu nezāle, tā ir daudzu slimību pārnēsātāja (Wiersema & Leon, 1999; Вульф & Малеева, 1969). Šķeltlapu kazene intensīvi vairojas gan ar sēklām, gan veģetatīvi, tai raksturīga adventīvā sakņu sistēma. Šķeltlapu kazenes ogas un sulīgās vasas daļas ēd putni, zīdītāji, arī mājlopi. Šķeltlapu kazene Eiropā daudzviet ir introducēta un naturalizējusies suga (Kurtto et al., 2010). Kopš 1770. gada tā ieviesta Ziemeļamerikā, kur ir pilnībā naturalizējusies un pašlaik ir izplatīta skujkoku (baltegle, egle, hemlokegle, duglāzija, priede) un lapukoku (alksnis, osis) mežu suga. Čehijā tā sastopama meža monokultūras, augu sabiedrību Vaccini-Piceetea un Erico-Pinetea antropogēnās modifikācijās, kā arī Epilobietea angustifolii sērijveida sabiedrībās (Holub, 1995). Šķeltlapu kazene ir iecietīga pret meždegām. Labvēlīgā vidē tā veido grūti caurejamas audzes, šos augus stāda erozijas ierobežošanai, stāvu nogāžu apmežošanai.

Šķeltlapu kazene ir toleranta pret dažādiem augsnes auglības un augtenes skābuma apstākļiem, tā naturalizējas nestabilās un seriālās augu sabiedrībās –

atmatās, biežāk skrajās, dabiskiem un antropogēniem traucējumiem pakļautās mežaudzēs.

Eiropā šķeltlapu kazene sastopama Lielbritānijā, Holandē, Dānijā, Vācijā, Čehijā un citās Eiropas valstīs (1. att.), Ziemeļamerikā šī suga vairāk izplatīta Britu Kolumbijā (Kanādā), Vašingtonas un Oregonas štatā (ASV), galvenokārt okeāniska klimata reģionos.



1. att. Šķeltlapu kazenes izplatība Eiropā (Kurtto et al., 2010).

- – introducētās atradnes, × – atradne reģistrēta līdz 1950. gadam, + – apšaubāma atradne.

Latvijā Nacionālajā botāniskajā dārzā šķeltlapu kazene tiek audzēta kopš 1957. gada (Cinovskis, 1983), pašlaik parkos un dendroloģiskās kolekcijās ir zināmas 13 šķeltlapu kazenes atradnes (Laiviņš u.c., 2010), vienā augšanas vietā – Ikšķilē – šķeltlapu kazene ir pilnībā naturalizējusies (2. att.).

Ikšķilē šķeltlapu kazene aug mākslīgā lēzenā grāvjuveida ieliecē, kuras platums ir 4.5–5.0 m, bet dziļums – 1.0–1.3 m, lāna meža tipā, vidēja vecuma priežu audzē (ģeogrāfiskās koordinātes LKS-92: X – 531662; Y – 6300183). Ap šķeltlapu kazenes augšanas vietu 30 m² platībā inventarizētas (2014. gada 26. jūnijs) mežaudzes sugas.

Koku stāvā (E₃) dominē *Pinus sylvestris* (projektīvais segums 40 %). Krūmu stāvs (E₂) rets, tā kopējais segums ir 5 %, izplatītākas sugas ir *Quercus*

robur (4 %) un *Frangula alnus* (2 %), ar atsevišķiem indivīdiem ir pārstāvētas *Fraxinus excelsior*, *Betula pendula*, *Cotoneaster lucidus*, *Sorbus aucuparia* un *Amelanchier spicata*. Lakstaugu stāvā (E₁, segums 30 %) sastopamas 15 sugas: *Vaccinium myrtillus* (15 %), *V. vitis-idaea* (5 %), *Rubus laciniatus* (6 %), *Trientalis europaea* (5 %), *Festuca ovina* (4 %), *Calluna vulgaris* (3 %), *Hieracium umbellatum* (2 %), *Melampyrum pratense* (1 %), *Deschampsia flexuosa* (1 %), ar atsevišķiem indivīdiem pārstāvētas *Convallaria majalis*, *Luzula pilosa*, *Dryopteris carthusiana*, *Acer platanoides*, *Calamagrostis arundinacea*, *Betula pendula*. Sūnu stāvā (E₀, segums 90 %) valdošās ir *Pleurozium schreberi* (55 %) un *Hylocomium splendens* (30 %) ar *Ptilium crista-castrensis* (5 %) un *Dicranum polysetum* (<1 %) piejaukumu.

Latvijā šķeltlapu kazene, ņemot vērā šīs sugas dzīves stratēģiju, varētu būt mūsdienu mainīgos vides apstākļus (dabiskie un antropogēnie traucējumi, augu sabiedrību noturība, zemju transformācija utt.) indicējoša suga. Tāpēc nepieciešams uzsākt regulāru šķeltlapu kazenes augšanas vietu reģionālo un lokālo monitoringu.

Šķeltlapu kazene fotoattēlos Ikšķiles atradnē – 1. pielikumā.

LITERATŪRA

- Holub, J. 1995.** *Rubus* L. – cstružinik. B. Slavik (Ed.) *Kvetena Česke republiky*. Academia, Praha, 1, 206–233.
- Kurtto, A., Weber, H. E., Lampinen, R., Sennikov, A. N. 2010.** *Atlas Florae Europaeae. Distribution of vascular plants in Europe. Rosaceae (Rubus)*. Helsinki.
- Lange, V., Mauriņš, A., Zvirgzds, A. 1978.** *Dendroloģija*. Zvaigzne, Rīga, 304 lpp.
- Mauriņš, A., Zvirgzds, A. 2006.** *Dendroloģija*. LU Akadēmiskais apgāds, Rīgā, 447 lpp.
- Wiersema, J. H., Leon, B. 1999.** *World Economic Plants. A Standart Reference*. CRC Press, London, New York, Washington DC, 749 pp.
- Вульф, Е. В., Малеева, О. Ф. 1969.** *Мировые ресурсы полезных растений*. Наука, Москва, 563 стр.
- Лозина-Лозинская, Ф. С. 1954.** Малина, ежевика – *Rubus* L. С. Я. Соколов (ред.) *Деревья и кустарники СССР*. Изд-во АН СССР, Москва-Ленинград, стр. 580–610.
- Циновскис, Р. 1983.** *Ботанический сад АН Латвийской ССР. Список растений*. Зинатне, Рига, 320 с.

1. PIELIKUMS. Šķeltlapu kazene *Rubus laciniatus* attēlos.



Foto: M. Laiviņš



Foto: A. Bigačš



Foto: A. Bigačš



Foto: A. Bigačš